

مقاله پژوهشی: شناسایی و رتبه‌بندی موانع کار آفرینی دانشجویان در نظام آموزش عالی^۱

ایرج احمدخانی^۲، حسن قلاوندی^۳، بهناز مهاجران^۴

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۴/۰۹

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۵/۱۶

چکیده

توسعه کارآفرینی ضمن فراهم آوردن زمینه رشد و توسعه پایدار، مسائل و مشکلات جاری از جمله فقر، نابسامانی اجتماعی و فرهنگی، بیکاری دانش‌آموختگان دانشگاهی و سایر بیکاران را مرتفع خواهد کرد. هدف این پژوهش شناسایی و رتبه‌بندی ابعاد مختلف موانع کارآفرینی دانشجویان می‌باشد. رویکرد پژوهش آمیخته با طرح اکتشافی متوالی می‌باشد که در دو بخش کیفی و کمی انجام گرفته است. جامعه آماری در بخش کیفی، شامل ۱۰ نفر از صاحب‌نظران و در بخش کمی، شامل کلیه اعضای هیات علمی دانشگاه زنجان بودند، که با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تعداد ۲۲۸ نفر از آن‌ها به عنوان نمونه مورد پژوهش قرار گرفتند. در بخش کیفی از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با صاحب‌نظران دانشگاهی و در بخش کمی، پرسشنامه محقق ساخته به عنوان ابزار گردآوری اطلاعات استفاده شده است. روایی داده‌ها در بخش کیفی، توسط راهبردهای روش‌های بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان و بازبینی توسط همکاران و در بخش کمی، توسط روایی محتوایی و سازه تایید شد و پایایی آن با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ به مقدار ۰/۹۲۵ تایید گردید. برای تحلیل داده‌های پژوهش، از روش‌های آماری استنباطی تحلیل عاملی اکتشافی تاییدی استفاده شده است. یافته‌ها حاکی از آن است که موانع فردی، موانع آموزشی، موانع مالی و موانع حمایتی مانند دولت و قوانین و نگرش‌های جامعه موانع اصلی کارآفرینی دانشجویان می‌باشند.

کلیدواژه‌ها: کارآفرینی، دانشجوی کارآفرین، موانع فردی، موانع آموزشی، موانع حمایتی، موانع مالی

۱- این مقاله برگرفته از بخشی از پایان نامه دکتری رشته مدیریت آموزش عالی با عنوان "طراحی و تبیین مدل پرورش دانشجوی کارآفرین در دانشگاه" می‌باشد.

۲ - دانشجوی دکتری رشته مدیریت آموزش عالی دانشگاه ارومیه و نویسنده مسئول (رایانامه: Iraj.Ahmadkhani@gmail.com)

۳ - دانشیار، عضو هیئت علمی گروه علوم تربیتی دانشگاه ارومیه

۴ - دانشیار، عضو هیئت علمی گروه علوم تربیتی دانشگاه ارومیه

مقدمه

اغلب دانشگاه‌ها بدون هیچ برنامه و تمهیداتی جهت تزریق اندیشه کارآفرینی و ارزش‌آفرینی، فقط آموزش را در گستره رسالت خویش گنجانده‌اند و متعاقبا شاهد فراغت هزاران دانش‌آموخته‌ای هستیم که کمترین نشانه نوآوری و کارآفرینی در آنان وجود ندارد و همواره شاهد موج وسیعی از بیکاران و کارجویان بی‌مهارت و یا کم‌مهارتی هستیم که محصول ماشین آموزشی دانشگاه‌ها می‌باشند، لذا لزوم انجام تحقیقات مرتبط با کارآفرینی بخصوص کارآفرینی دانشجویان به منظور بهره‌برداری از مزایای توجه به آن در جامعه می‌تواند توجیه‌کننده ضرورت تحقیق حاضر باشد.

در کشورهای در حال توسعه مثل ایران بر پایه آمارهای غیررسمی نرخ بیکاری بطور متوسط ۱۲٪ می‌باشد. پرداختن به مقوله کارآفرینی می‌تواند به کاهش نرخ بیکاری و متعاقب آن کاهش آسیب‌های اجتماعی منجر شود. لذا اگرچه در اولین نظر، کارآفرینی بعنوان موتور توسعه اقتصادی کشور شناخته می‌شود، اما رشد و پیاده سازی این مسئله باعث حفظ صیانت‌های فرهنگی و رشد اجتماعی نیز می‌شود. بر این اساس، در کشورهای پیشرفته در ۵۰ سال اخیر به طور جدی به مقوله کارآفرینی پرداخته شده و در سال‌های اخیر به ارزیابی نتایج فعالیت‌های انجام شده در این زمینه پرداخته می‌شود. در حال حاضر آموزش عالی ایران با مشکلات و آسیب‌هایی روبروست که در این میان می‌توان به مشکل بیکاری، فرار نخبگان، مدرک‌گرایی، کیفیت آموزش‌های دانشگاهی، عدم رضایت اعضاء هیأت علمی در امور آموزشی، پژوهشی، اداری و رفاهی اشاره کرد (فتیحی و اجارگاه، ۱۳۹۱). اشتغال و بیکاری از جمله موضوعات مهم اقتصادی کشورها و یکی از دغدغه‌های اصلی دولت‌ها به حساب می‌آیند. چرا که بیکاری یکی از بزرگ‌ترین معضلاتی است که توازن و تعادل جامعه را بر هم می‌زند و باعث ایجاد بحران‌های اجتماعی، اقتصادی، روانی و سیاسی می‌گردد. سیاست‌گذاری برای دانشگاه و شرایط آموزش عالی تحت تاثیر افزایش تقاضا، افزایش دانش‌آموختگان جویای کار، تغییر انتظارات دانشجویان و جامعه از آموزش‌های دانشگاهی، وضعیت اقتصادی و فشارهای مالی و دیگر عوامل پیچیده‌تر شده است (گارسیا، ۲۰۱۳؛ یویارا، ۲۰۱۰؛ سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۰۷).

عمده اعضاء هیأت علمی، کارکنان و دانشجویان با مساله نوآوری و کارآفرینی دانشگاهی بیگان‌هاند و در دانشگاه‌ها زیرساخت‌های کافی و فیزیکی برای توسعه و پرورش کارآفرینی فراهم نشده است. تربیت دانش‌آموختگانی که در نهایت در پی کار هستند نه کارآفرینی از مشکلات عمده نظام آموزش

عالی کشور است. از سوی دیگر وجود اساتید دانشگاهی به عنوان صاحب‌نظران هر حوزه که در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور جمع شده‌اند قابلیت بسیار فراتر از آموزش دادن صرف یا انجام تحقیقات موردی دارند. دانشگاه‌ها برای اینکه بتوانند ماموریت خود را به بهترین نحو انجام دهند باید اهداف، دیدگاه و فعالیت‌های خود را بازبینی کرده و دیدگاه‌های نوین و معاصر را که برخی دیدگاه کارآفرینانه می‌نامند جایگزین دیدگاه‌های سنتی خود کنند (یونسکو^۱، ۲۰۱۴).

تربیت فارغ التحصیلانی که تنها جویای استخدام در سازمان‌ها و مراکز دولتی و خصوصی هستند و انگیزه و توانایی ایجاد اشتغال برای خود و دیگران را ندارند یکی از دغدغه‌های آموزش عالی و بالتبع آن دانشگاه زنجان می‌باشد. در این تحقیق بر آنیم تا موانع کارآفرینی دانشجویان را شناسایی و مقوله بندی نموده و راهکارهایی در جهت این امر مهم ارائه نماییم.

در دهه‌های اخیر مقوله اشتغال به یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های کشورها تبدیل شده است. در بندهایی از نقشه جامع علمی کشور، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، سیاست‌های ۱۳ گانه اشتغال ابلاغی مقام معظم رهبری، نقشه توسعه کارآفرینی وزارت کار و برنامه پنجساله توسعه نیز به امر کارآفرینی و حمایت از نوآوری و کارآفرینی و استفاده از ظرفیت‌های آن در ایجاد اشتغال و توسعه پایدار در کشور تاکید شده است و این موضوع در ایران پیوسته یکی از وعده‌های مسئولین نیز بوده و سهم قابل توجهی از توجهات را معطوف خود نموده است. بحث اشتغال طی سال‌های اخیر به شدت در ارتباط با فارغ التحصیلان دانشگاهی در کشور مطرح شده و مطالبات از دولت فزونی گرفته است. (مزینی، ۱۳۹۶)

طبق آمار اعلام شده توسط مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵، حدود ۴۰ درصد از بیکاران کشور را فارغ التحصیلان دانشگاهی تشکیل داده‌اند و همچنین دولت توان جذب میزان بسیار اندکی از فارغ التحصیلان را دارد. بنابراین با توجه به مشکلات بیکاری جوانان و تاکید رهبر معظم انقلاب بر تولید و اشتغال در سال ۱۳۹۸ توجه به امر کارآفرینی خصوصاً در دانشگاه و برای دانشجویان بسیار مهم و حیاتی به نظر می‌رسد، که یکی از الزامات محقق شدن آن شناسایی و رتبه‌بندی موانع کارآفرینی در دانشگاه‌ها می‌باشد که برابر بررسی به عمل آمده تاکنون در این موضوع تحقیقی صورت نگرفته است لذا این تحقیق با هدف شناسایی، مقوله‌بندی و رتبه‌بندی ابعاد مختلف موانع کارآفرینی دانشجویان انجام شده است و سوالات زیر مطرح می‌باشد:

– چه مولفه‌هایی مانع کارآفرینی دانشجویان می‌باشد؟

- مقوله بندی این مولفه‌ها به چه صورت می‌باشد؟
- هر کدام از این موانع چه وزن عاملی دارند؟
- رتبه‌بندی این موانع براساس اهمیت به چه ترتیبی می‌باشد؟

مبانی نظری و پیشینه شناسی تحقیق

کارآفرینی:

در آیین‌نامه توسعه کارآفرینی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور، کارآفرینی بدین گونه تعریف شده است: کارآفرینی فرآیندی است که افراد کارآفرین با ایده‌های نو و خلاق و شناسایی فرصت‌های جدید و با بسیج منابع به ایجاد شرکت‌های دانش‌بنیان و کسب‌وکارهای مولد، سازمان‌های جدید و نوآور و رشد یابنده مبادرت می‌ورزند (دفتر توسعه کارآفرینی، ۲۰۱۲). از میان انواع مختلف کارآفرینی، کارآفرینی اقتصادی و شکل مستقل و فردی آن، که در تأسیس بنگاه کسب‌وکار تجلی می‌یابد، در این پژوهش مد نظر بوده است.

کارآفرین:

کارآفرین فردی مخاطره‌پذیر و نوآور است که با تحمل ابهام بالای خویش، به دنبال بسیج منابع در راستای بهره‌برداری از فرصت‌های اطراف خویش در قالب یک شرکت و یا کسب‌وکار جدید می‌باشد. کارآفرین فردی است دارای ایده و فکر جدید که از طریق ایجاد یک کسب‌وکار (کسب‌وکار خانگی، کسب‌وکار اینترنتی، کسب‌وکار خانوادگی، کسب‌وکار کوچک و متوسط) با بسیج منابع که توأم با مخاطره مالی، اجتماعی آبرویی و حیثیتی می‌باشد محصول و خدمت جدید به بازار ارائه می‌نماید (احمدپور داریانی، ۱۳۹۳).

مطالعات در زمینه ویژگی‌های کارآفرینی سه عامل فردی، اجتماعی، و محیطی تأثیرگذار بر رفتارهای کارآفرینی را از هم متمایز نموده‌اند. مدل عوامل اجتماعی پیشینه شخصیتی، خانوادگی، دوره زندگی فرد، تجربه‌های فردی و گروه‌های اجتماعی را مورد آزمون قرار می‌دهد. در حالی که مدل عوامل محیطی برخی ویژگی‌هایی که در محتوای محیط است مانند برخی باورها و ارزش‌ها، فرصت‌های محیطی، منافع غیرمستقیم تحولات اجتماعی، فرهنگ اقتصادی و برخی حمایت‌های اجتماعی را در نظر می‌گیرد (رابینسون و همکاران^۱، ۲۰۰۵).

کارآفرینی و نظام آموزش عالی

نظام آموزش عالی و دانشگاه‌ها باید بپذیرند که وارد مرحله سوم از حیات خود شده‌اند و دیگر

^۱ Robinson & et al

وظایف و کارکردهای آنها از دو وظیفه سنتی یعنی آموزش و پژوهش فراتر رفته و در این مقطع ضرورتاً باید کارآفرینی را در رأس کارهای خود قرار دهند. به این منظور با تدوین چشم‌انداز کارآفرینی می‌تواند تحولات ایجاد شده در دانشگاه، رسالت و مأموریت جدید را نهادینه و دانشگاه‌ها به سوی کارآفرین شدن پیش خواهند رفت. برای این کار از فناوری‌های نوین اطلاعاتی استفاده و کارآفرینی را در سیاست‌های خود تلفیق کنند و با دید و نگاه کارآفرینانه به استخدام نیروی انسانی بپردازند. واحدهای جمع‌آوری اطلاعات صنعت در دانشگاه‌ها ایجاد می‌شود؛ نیروی انسانی علاقه‌مند به همکاری با صنایع را جذب، مراکز رشد موجود را بازسازی و مراکز جدید را تأسیس می‌کنند و مهم‌تر اینکه دانشگاه‌ها به تشکیل و ایجاد شرکت‌های زایشی در دانشگاه‌ها خواهند پرداخت. با انجام چنین اقداماتی است که دانشگاه‌ها نقش و رسالت متحول شده خود در جامعه را درک و به خوبی برای انجام این رسالت تلاش خواهند کرد و کارآفرینی را به عنوان درون مایه و جوهره اصلی کار خود می‌دانند (مالک‌پور و دلاور، ۱۳۹۵).

از جمله فعالیت‌هایی که در حال حاضر دانشگاه‌ها در سراسر دنیا، در راستای توسعه کارآفرینی انجام می‌دهند عبارتند از: فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی، ترویجی، مشاوره‌ای، ایجاد مراکز و دفاتر کارآفرینی، ایجاد مراکز رشد و فعالیت‌های فوق برنامه. در کشور ما نیز برخی دانشگاه‌ها در بخش دولتی و غیردولتی اقداماتی را در خصوص توسعه کارآفرینی انجام داده‌اند؛ شامل برگزاری سمینارها، فعالیت‌های ترویجی در زمینه کارآفرینی، اجرای طرح‌های تحقیقاتی، تأسیس مراکز کارآفرینی و ارائه واحدهای درسی کارآفرینی به صورت واحدهای اختیاری (وطن خواه و رضائی مقدم، ۱۳۹۴). اما آنچه که در جریان کارآفرینی مهم است نحوه تدریس، آمادگی و استعداد دانشجویان در راه‌اندازی و برنامه‌ریزی کسب و کار، مدرس یا افرادی که کارآفرینی را تدریس می‌کنند، حمایت‌های دولتی و صنایع از کارآفرینان و تجهیزات لازم در این زمینه همه از مسایل اساسی است که بی‌توجهی به هر کدام از آنها کیفیت و اثربخشی آموزش‌های کارآفرینی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد (مذبوحی و همکاران، ۱۳۹۱).

کارآفرینی و اشتغال:

نقش کارآفرینی در ایجاد اشتغال فارغ‌التحصیل دانشگاهی عصر حاضر مقارن با عصر کارآفرینی است که مفهوم آن از دیرباز در ادبیات و متون اقتصادی شناخته شده است. ترویج کارآفرینی به‌عنوان یک راهکار مناسب برای حل این مشکل برگزیده شده است، گرچه ایجاد اشتغال، یکی از تبعات

کارآفرینی است (بابایی، ۱۳۹۳: ۶۵).

اگر چه راهکارهای ارائه شده برای واکنش به چالش‌های بیکاری جوانان ممکن است از کشوری به کشور دیگر متفاوت باشد، ولی دیدگاه مشترکی بین کشورهای مختلف در خصوص نقش و پتانسیل بنگاه‌های خرد به‌عنوان نتیجه کارآفرینی جوانان در ایجاد اشتغال آنان وجود دارد؛ به گونه‌ای که در برخی از کشورها عقیده بر آن است که افراد جوان ذاتاً کارآفرین هستند (چیگونتا و همکاران^۱، ۲۰۰۵: ۱۵). از میان راهبردهایی که برای افزایش اشتغال جوانان ارائه می‌شود، به کارآفرینی به‌عنوان راهکاری برای سوق دادن جوانان به بازار کار و رفع بیکاری دانش‌آموختگان جوان دانشگاهی توجه شده است (مارتینز^۲ و همکاران، ۲۰۰۴: ۷). کارآفرینی جوانان فواید و تبعات مثبت فراوانی دارد که صاحب‌نظران در باره آن بحث کرده‌اند شاید مهم‌ترین فایده آن ایجاد اشتغال برای افراد جوانی است که مالک بنگاه کسب‌وکار می‌شوند و کالاها و خدمات ارزشمندی را به جامعه عرضه می‌کنند. کارآفرینی جوانان همچنین، موجب ارتقای نوآوری و ترغیب افراد جوان به یافتن راه حل‌ها، ایده‌ها و روش‌های انجام دادن امور از طریق یادگیری‌های جدید می‌شود (چیگونتا و همکاران، ۲۰۰۵: ۱۵). سازمان توسعه و همکاری اقتصادی^۳ در گزارشی به نقش توسعه بنگاه‌ها در کاهش نرخ بیکاری در حوزه جوانان تأکید و نتیجه‌گیری کرده است که باید تمام دولت‌ها سیاست‌هایی را اتخاذ کنند که سبب پیشبرد کارآفرینی جوانان به منظور رشد اقتصادی، ایجاد اشتغال و توسعه محلی و منطقه‌ای می‌شود (سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، ۲۰۰۲: ۱۷)

بورتین و همکاران^۴ مراحل فرایند کارآفرینی را بدین‌گونه در نظر می‌گیرند: ۱. تصمیم فرد به کارآفرینی؛ ۲. تدوین موفقیت آمیز یک ایده تجاری؛ ۳. تبدیل ایده به عمل با تأسیس بنگاه؛ ۴. مدیریت و توسعه بنگاه تأسیس شده (بورتین و همکاران، ۲۰۰۵: ۴). البته، بروز رفتارهای کارآفرینانه از سوی افراد و از جمله دانشجویان و دانش‌آموختگان جوان دانشگاه‌ها به عوامل زمینه‌ساز نیاز دارد. این عوامل را می‌توان به عوامل درونی و بیرونی تقسیم کرد. عوامل درونی شامل ویژگی‌های فردی و انگیزش ذاتی و عوامل بیرونی متأثر از متغیرهای مختلف محیطی است. در بررسی ادبیات، عوامل متعددی به‌عنوان عوامل تأثیرگذار بر کارآفرینی مورد بحث قرار گرفته‌اند که اثرگذاری منفی این عوامل در فعالیت‌های کارآفرینی به‌عنوان موانع کارآفرینی

^۱ Chigunta, Schnurr, James-Wilson & Torres

^۲ Martins

^۳ Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)

^۴ Bortne, Sigurd & Dag

در پژوهش حاضر مدنظر بوده است.

موانع کارآفرینی :

در تحقیقات متعدد از جمله ابو و شامبار^۱ (۲۰۱۲)، مگگوسا و اونگوری^۲ (۲۰۱۲)، واندروال^۳ (۲۰۰۸) و یعقوبی (۲۰۱۱) مشاهده شده است که؛ دانشجویان و فارغ التحصیلان دانشگاهی موانع متعددی را بیان کرده‌اند که شرکت آنان در فعالیت‌های کارآفرینانه را محدود می‌کند. به طور کلی فارغ التحصیلان دانشگاهی تمایل، علاقه و توانایی برای شرکت در فعالیت‌های کارآفرینانه ندارند که این معضل به یک مشکل جهانی تبدیل شده است، همچنین این مشکل با شدت بیشتری در کشورهای درحال توسعه مشاهده می‌شود. (یعقوبی، ۲۰۱۰)

موانع فردی

موانع فردی، موانعی هستند که مربوط به ویژگی‌های درونی فرد هستند؛ که از این میان می‌توان به بی‌اعتقادی به موثر بودن و مفید بودن خویشتن، بی‌تفاوتی به محیط پیرامون، ناتوانی در ارائه راه‌حل‌های سازنده و مفید، موافقت بی‌قید و شرط با افکار و عقاید دیگران، بدبینی و منفی‌نگری، میزان کمی تحمل در برابر مشکلات، نداشتن اعتماد به نفس، نداشتن اهداف و بینش روشن و احساس ناتوانی در گسترش استعدادها اشاره کرد (شمبیر، ۲۰۱۱). این در حالی است که کارآفرینان نیاز زیادی به موفقیت احساس می‌کنند و نبود این نیاز برای افراد به طور غیر مستقیم یک مانع اولیه محسوب می‌شود (روویچ^۴، ۲۰۰۴). هرچند که داشتن شغلی برای خود دارای مزیت‌های فراوانی است اما مسیر تبدیل شدن به یک کارآفرین واقعی چندان هموار نیست و بسیاری از مشکلات روی طرز فکر کارآفرین تأثیر می‌گذارد. موانع رایج روانشناختی که مانع موفقیت صاحبان مشاغل می‌شود، همچنین این که چگونه از آن‌ها اجتناب کنید یا اینکه بر آنان غلبه کنید آورده شده است (فتوحی، ۱۳۹۳ : ۸۶).

موانع آموزشی

کمبود آموزش‌های کارآفرینی که به صورت وجود نداشتن آموزش یا ناکافی بودن آموزش‌های ارائه شده در زمینه تأسیس کسب‌وکار، روش‌های غلط آموزش، نبود مدرسان آموزش دیده و متخصص و نیز متناسب نبودن آموزش‌ها با کسب‌وکار ظاهر می‌شود، از دیگر موانع مهم

^۱ Ebewo, P. E. & Shambare, R.

^۲ Makgosa, R. & Ongori, H.

^۳ van der Walt, R. & van der Walt, S. J.

^۴ Ruwitch, J.

کارآفرینی است. این آموزش‌ها برای کمک به جوانان به منظور توسعه مهارت‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای کارآفرینانه و نیز آشنایی با روند تأسیس بنگاه کسب‌وکار کاملاً ضروری است. آموزش‌های کارآفرینی نه تنها وسیله‌ای برای پرورش و پیش‌برد کارآفرینی جوانان و خوداشتغالی است، بلکه در عین حال جوانان را با نگرش‌هایی همچون مسئولیت‌پذیری بیشتر و مهارت‌هایی از قبیل انعطاف‌پذیری و خلاقیت که برای مواجهه با مسیرهای نامطمئن شغلی در جوامع امروزی ضروری است، تجهیز می‌کند (لوی و اوتیو، ۲۰۰۸ : ۵۹۱-۵۶۶).

موانع آموزشی و مهارتی، ضعف ارتباط بین بخش آموزش و بخش اجرا (صنعت و بازارکار)، نارسایی در آموزش‌های کاربردی و نیز عدم کسب تجربه عملی کافی توسط دانش‌آموختگان در طول تحصیل، عدم احساس نیاز به دانش‌آموختگان از سوی بهره‌برداران، عدم وجود برنامه‌ریزی بلندمدت و سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی در زمینه اشتغال فارغ‌التحصیلان، افزایش تقاضا برای تحصیل در دانشگاه‌ها و وجود توقعات غیر اصولی در اذهان فارغ‌التحصیلان از جمله مهم‌ترین موانع شناخته شده می‌باشند (صفایی، ۱۳۹۳ : ۴۳).

برای اینکه روش جاری در هر سیستم آموزشی مفید واقع شود، باید در ارتباط با واقعیت‌های اقتصادی آن کشور باشد. (برنامه توسعه ملی افریقای جنوبی، ۲۰۱۲) در سطح دروس اختصاصی سر فصل‌های آموزشی باید دانشجویان را به طور جامع و کافی برای کسب مهارت‌های کاربردی و دانش کارآفرینی آماده کنند (ابوو و شمبیر^۱، ۲۰۱۲). اما در واقع این گونه نیست و به طور مشخص نشانه‌ها حاکی از نامتناسب بودن مطالب آموزشی در مورد کارآفرینی می‌باشد. به همان اندازه که مطالب و مفاهیم آموزشی مهم هستند، چگونگی آموزش و تدریس آن‌ها نیز حیاتی می‌باشد، این روش تدریس است که سطحی از درگیری دانشجویان در مطالب را تعیین می‌نماید (شمبیر، ۲۰۱۱).

در حالی که توسعه خوداشتغالی به طور گسترده‌ای به عنوان یکی از اهداف مهم آموزش‌های کسب‌وکار در سطح عالی به رسمیت شناخته شده، به نظر می‌رسد دانشگاه‌ها در توسعه فعالانه تجارت و شغل‌های دانشجو محور با مشکل روبرو هستند. در مقابل ادعای حمایت از کارآفرینی بسیاری از دانشگاه‌ها، اینطور به نظر می‌رسد که دانشجویان آموزش‌هایی را برای کارمند شدن می‌بینند تا کارآفرین شدن (گیدزانوا^۲، ۲۰۰۳) در نتیجه، فرصت ارزشمندی برای آزمایش یک سرمایه‌گذاری و کسب‌وکار کوچک، و به دست آوردن تجربه دست اول برای درک مفهوم کارآفرینی، در حال از

^۱ Ebewo P. E., Shambare R

^۲ Gaidzanwa

دست رفتن است (ماساد و تاکر^۱، ۲۰۰۹).

در پژوهشی برخی از ریشه‌های احتمالی مشکلات آموزش عالی دانشگاهی، ارتباط محدود بین دانشگاه و دنیای خارج، بی توجهی آموزشگران به یادگیری مهارت‌های جدید در آموزش زمینه‌های نوین علوم و محدود شدن قابلیت‌های یادگیری به واحدهای درسی دانشگاه ذکر شد. (شاه ولی منصور، یوسفی نژاد سعید، ۱۳۷۹) در واقع عدم ارتباط برنامه‌های آموزشی با نیازهای بازارکار و جامعه و ناتوانی آموزش‌گران در تطبیق خود با چالش‌های جدید آموزش، دانش‌آموختگانی را تربیت می‌کند که کارایی لازم برای بر عهده گرفتن مسولیت‌های مورد نیاز در بازارکار را ندارند. از دیدگاه برخی از پژوهشگران، کارآفرینی دانشگاهی شکل خاصی از انتقال فناوری است و این پدیده زمانی رخ می‌دهد که پژوهشگران در دانشگاه‌ها و نهادهای پژوهشی، تصمیم به تجاری سازی فناوری تولید شده در موسسه خود می‌گیرند (دیکتر و همکاران^۲، ۲۰۰۷)

اما این فرآیند همیشه به راحتی و با موفقیت صورت نمی‌گیرد و از آنجایی که فعالیت‌های تجاری سازی می‌تواند بر فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه‌ها تأثیرگذار باشد، امکان بروز تعارض و مقاومت در برابر آن‌ها وجود دارد (راسموسن و همکاران^۳، ۲۰۰۶) بنابراین در بسیاری از موارد این روند از اثربخشی و کارایی لازم برخوردار نیست. در واقع می‌توان گفت که وجود برخی از عوامل در مسیر تجاری سازی دانش در دانشگاه‌ها، مانع ایجاد کرده که شناسایی و رفع آن‌ها برای ثمربخشی سرمایه‌گذاری‌ها و اقدامات انجام شده به منظور توسعه کارآفرینی در دانشگاه‌ها بسیار مهم است. (یدالهی فرسی، جهانگیر و جان نثاری سید امیر، ۱۳۸۷)

موانع حمایتی

یکی دیگر از موانع جوانان در مسیر کارآفرینی، محدودیت‌ها و مشکلات گوناگون اداری است که در محیط خود با آن‌ها مواجه می‌شوند، از جمله ثبت شرکت، قوانین مالیاتی، اخذ مجوزهای سرمایه‌گذاری و بهره‌برداری، ثبت اختراع، قانون تجارت، قانون کار، قوانین بیمه و بازنشستگی و جواز احداث ساختمان که پیامد این موضوع صرف زمان و هزینه برای کارآفرینان جوانی است که اغلب تجربه قبلی چندانی در این موضوعات ندارند (کلپر لیون و راجان^۴، ۲۰۰۶ : ۶۲۹-۵۹۱).

مطالعات یورو بارومتر نشان می‌دهد که پیچیدگی رویه‌های اداری مانع مهمی برای کارآفرینی و تاسیس بنگاه کسب‌وکار جدید است؛ به نحوی که ۶۷ درصد از پاسخگویان پانزده تا بیست و چهار

^۱ Massad V. J. , Tucker J. M

^۲ Decter, M., et.al

^۳ Rasmussen E.

^۴ Klapper Laeven & Rajan

ساله اروپایی پیچیدگی رویه‌های اداری را مانع مهمی برای راه‌اندازی کسب‌وکار تلقی کرده‌اند (یوروبارومتر، ۲۰۰۴: ۳۵). در بیشتر مطالعات مربوط به شرایط محیطی فعالیت‌های کارآفرینی و کسب‌وکار، عامل مقررات اداری مورد توجه بوده و به عنوان یکی از موانع راه‌اندازی بنگاه‌ها شناخته شده است. (لوی و اوتیو، ۲۰۰۸).

ضعف زیرساخت‌های حمایتی از کارآفرینی در قالب کافی نبودن نهادهای حمایتی و مشاوران متخصص، اطلاع‌رسانی نامناسب از خدمات حمایتی موجود، ارائه نشدن مشاوره‌های لازم به بنگاه‌های نوپس‌انداز، کافی نبودن میزان زیرساخت‌ها، فضای کار و مکان‌های همایش و گردهمایی و کافی نبودن شبکه‌های تعامل و تبادل اطلاعات، مانع اساسی دیگری در مسیر کارآفرینی است (لوی و اوتیو، ۲۰۰۸).

اشتغال‌زایی فقط در اتخاذ سیاست‌های توسعه اشتغال و صنایع اشتغال‌زا خلاصه نمی‌شود بلکه رفع معضل بیکاری متأثر از شاخص‌های کلان اقتصادی از جمله نرخ رشد، جذب سرمایه‌گذاری و نرخ بهره‌وری است. علاوه بر این در صورتی که فضای کسب‌وکار امن برای تولیدکننده و بخش خصوصی فراهم شود، قطعاً یکی از مزایای آن ایجاد اشتغال پایدار است، اشتغالی که در کنار آن، افزایش بهره‌وری نیروی کار نیز معنادار می‌شود. (سبحانی، ۱۳۹۲: ۷۴).

موانع اقتصادی

کمبود منابع مالی یا دسترسی نداشتن به آن یکی از موانع مهم کارآفرینی است که در پژوهش‌های متعددی بر آن تأکید شده است. در بررسی انجام شده همکاری‌های کارآفرینی اروپایی، محدودیت‌های مالی اقتصادی، نداشتن سرمایه و پشتیبانی‌های مالی ناکارآمد از موانع مختص کارآفرینی جوانان شناخته شده است. (مارتینز و همکاران، ۲۰۰۴: ۲۰-۱۷) بر طبق مطالعات یورو بارومتر حدود ۷۸ درصد از پاسخگویان پانزده تا بیست و چهار ساله با این گزاره «نبود بودجه مانع جدی‌تری نسبت به رویه‌های اداری یا فضای نامطلوب اقتصادی برای راه‌اندازی بنگاه تلقی می‌شود»، موافق هستند. در سال ۲۰۰۰ انجمن مراکز اشتغال جوانان اونتاریو^۱ در پژوهشی در خصوص موانع کارآفرینان جوان پی برد که مهم‌ترین مانع برای تأسیس کسب‌وکار از نظر آنان نبود سرمایه و بودجه مورد نیاز است که به صورت کمبود منابع مالی و پس‌اندازهای شخصی، نبود ضمانت‌های لازم برای اخذ وام، نداشتن تجربه و مهارت برای اخذ وام، دوره‌های انتظار طولانی برای دریافت وام، ناآشنایی با روش‌های ممکن برای تأمین اعتبار برای تأسیس بنگاه و نبود مراکز وام‌دهی بروز

می‌کند (شوف، ۲۰۰۶: ۴۴-۴۱). در سایر مطالعات نیز نبود دسترسی به بودجه مورد نیاز برای راه‌اندازی بنگاه به عنوان یک مانع تأیید شده است (یوروبارومتر^۱، ۲۰۰۴: ۳). در تمام مدل‌های ارائه شده برای شرایط زمینه‌ای مناسب توسعه کارآفرینی، عامل حمایت‌های مالی منظور شده است (لوی و اوتیو، ۲۰۰۸).

موانع اجتماعی و فرهنگی

نگاه مثبت فرهنگی به خوداشتغالی، استقلال، نوآور بودن و تلاش فردی به رضایت‌مندی فردی منجر می‌شود و فعالیت‌های کارآفرینی را در پی دارد. از طرف دیگر، نگاه منفی فرهنگی به کارآفرینی به عنوان یکی از موانع فعالیت‌های کارآفرینانه در کشورهای متعددی از جمله ژاپن و روسیه مطالعه شده است (لوی و آتیو^۲، ۲۰۰۸: ۲۴-۱۷). پژوهشگران پی برده‌اند که در جوامع مختلف نگرش‌های فرهنگی بر فعالیت‌های کارآفرینانه تأثیر می‌گذارد و تعامل بین فرهنگ و کارآفرینی در خصوص برخی از گروه‌های اجتماعی نسبت به بقیه قوی‌تر است (شوف^۳، ۲۰۰۶: ۲۴) هر محیط فرهنگی که در آن به کارآفرینی توجه و ارزشمند تلقی شود و نیز شکست در کسب‌وکار به عنوان یک تجربه یادگیری مفید و نه یک لکه ننگ به حساب آید، به طور طبیعی بیشتر مستعد کارآفرینی خواهد بود (پاندی^۴، ۲۰۰۶: ۲۳). سادل و همکاران^۵ در مطالعه خود نتیجه می‌گیرند که هر چه در یک کشور فرهنگ کارآفرینانه قویتری حاکم باشد، نرخ فعالیت‌های کارآفرینانه و تأسیس بنگاه‌های کسب‌وکار بالاتر خواهد بود (سادل و همکاران، ۲۰۰۷: ۱۰).

پیشینه تحقیق

سالی اسمیت^۶ و همکاران (۲۰۱۹)، در تحقیقی با عنوان «محرک‌ها، موانع و توانمندسازهای کارآفرینی در بین دانشجویان استرالیا» به این نتیجه دست پیدا کرد که عدم اعتماد به نفس، کمبود مهارت‌های رهبری، پیدا کردن ایده درست، ترس از شکست و نگرانی در مورد تجربه محدود در این زمینه مهم‌ترین موانع کارآفرینی دانشجویان دانشگاه‌های استرالیا بوده است. نگین فلاحی حقیقی و همکاران (۲۰۱۸)، در تحقیقی با عنوان «موانع توسعه کارآفرینی در ایران: مطالعه موردی» به بررسی موانع کارآفرینی در دانشگاه‌های ایران پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند

^۱ Flash Eurobarometer

^۲ Levie & Autio

^۳ Schoof

^۴ Pandey

^۵ Suddle, Beugelsdijk & Wennekers

^۶ Sally Smith

که، عدم علاقه و انگیزه دانشجویان، ضعف در برنامه ریزی آموزشی، مشکلات ساختاری و ضعف در روابط با دیگر بخش‌های اقتصاد و فرهنگ نامطلوب کارآفرینی در دانشگاه‌ها مهم‌ترین موانع توسعه کارآفرینی هستند.

دوروف، جیل و همکاران^۱ (۲۰۱۸) در مقاله خود با عنوان تسریع کارآفرینی در دانشگاه و محیط اطراف، به موج جدیدی از تحرکات کارآفرینی در دانشگاه‌ها پرداخته و روش‌ها و رویکردهای مختلف حوزه کارآفرینی در دانشگاه‌ها را بررسی نموده‌اند و بر پرورش و کشف ابتکارهای دانشجویان و اعمال سیاست‌های چندوجهی دولت و توجه همزمان و حساسیت به فعالیت‌های دانشگاهی و بخش خصوصی تاکید دارند.

کاتوندا و گاباگامبی (۲۰۱۶) در پژوهش خود به ارزیابی موانع کسب‌وکار در میان فارغ‌التحصیلان دانشگاه تانزانیا پرداختند. موانع تعیین شده حاصل از یافته‌های پژوهش شامل مناسب نبودن روش‌های تدریس، فقدان تجربه کسب‌وکار، نقص در برنامه‌های آموزشی دانشگاه متناسب با بازار کار، عدم حمایت خانواده‌ها، گرایش به مشاغل دولتی و برنامه‌های بروکراتیک است. راهکارهای ارائه شده برای رفع این موانع شامل اصلاح برنامه‌های درسی و مطابق ساختن آن‌ها متناسب با نیاز بازار کار، همچنین اتخاذ رویکرد کارورزی برای انتقال مهارت‌های کسب‌وکار به دانشجویان عنوان شده است.

امیری لرگانی، مهدخت (۱۳۹۵) در پایان نامه خود با عنوان بررسی موانع کارآفرینی دانشگاهی در دانشگاه گنبد نشان داد که عواملی همچون فرهنگ سازمانی، سبک رهبری، سطح تضاد و قوانین و مقررات با کارآفرینی سازمانی ارتباط مثبت داشته و ویژگی‌های اعضای هیئت علمی از مهم‌ترین موانع کارآفرینی در دانشگاه گنبد به حساب می‌آید.

انصاری، محمدتقی و فکور، بهمن (۱۳۹۳)، در مقاله با عنوان موانع محیطی گرایش دانشجویان و دانش‌آموختگان به کارآفرینی مولفه‌های کمبود آموزش‌ها و مهارت‌های کارآفرینی، تامین نشدن منابع مالی، نبود نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی مثبت به کارآفرینی، نبود دسترسی به دانش و فناوری، ضعف سیاست‌ها و برنامه‌های حمایتی دولتی، باز نبودن بازار و قوانین و مقررات به ترتیب اهمیت عوامل محیطی بازدارنده دانشجویان و دانش‌آموختگان جوان ایرانی در تاسیس بنگاه کسب‌وکار را به عنوان موانع محیطی معرفی کرده‌اند.

حسن زاده طالشی، محسن (۱۳۹۲) در مقاله خود با عنوان بررسی موانع و چالش‌های توسعه‌ی

کارآفرینی دانشجویان در مرکز آموزش عالی علمی کاربردی جهاددانشگاهی بابل نشان داد دانشجویان کاردانی و کارشناسی علمی کاربردی مرکز بابل به ترتیب با فراهم نبودن آموزش‌های مناسب، عدم دسترسی به منابع و امکانات مالی مناسب، عدم وجود نهادهای حمایتی مناسب، فراهم نبودن قوانین و مقررات مناسب و عوامل موثر برای کارآفرینی متناسب با رشته تحصیلی مواجه بوده‌اند. این موارد را می‌توان موانعی برای توسعه‌ی کارآفرینی دانشجویان کاردانی و کارشناسی علمی کاربردی نیز بر شمرد.

چارچوب مفهومی پژوهش:

از نظر صاحب‌نظران مدیریتی، همه پدیده‌های سازمانی و اجتماعی را می‌توان در قالب نظریه سه‌شاخگی؛ ساختار، رفتار و زمینه قرار داد. علت نام‌گذاری مدل این است که ارتباط بین عوامل ساختاری، رفتاری و زمینه‌ای به نحوی است که هیچ پدیده‌ای نمی‌تواند خارج از تعامل این سه شاخه انجام گیرد. در واقع، رابطه‌ی میان این سه شاخه یک رابطه‌ی تنگاتنگ ناگسستنی است که در عمل از هم جدایی ناپذیرند. تمایز و تشخیص این سه جنبه صرفاً نظری و به منظور تجزیه و تحلیل و شناخت مفاهیم پدیده‌هاست (دهقان و همکاران، ۱۳۹۱: ۹). از این رو، مدل مزبور، مبنای این پژوهش قرار گرفته است.

روش‌شناسی تحقیق

رویکرد پژوهش آمیخته با طرح اکتشافی متوالی می‌باشد که در دو بخش کیفی و کمی انجام گرفته است. در بخش کیفی از روش پژوهش پدیدارشناسی و در بخش کمی از روش پژوهش پیمایشی در قلمرو مکانی دانشگاه زنجان استفاده شد. در پژوهش پدیدارشناسی، هدف این تفکر، آگاه شدن از سوگیری‌ها و پیش فرض‌های فرد برای در پرانتز قرار دادن یا کنار نهادن آن‌هاست تا بتواند بدون داشتن تصویری قبلی درباره این که چه چیزی در تحقیق به دست می‌آید، در تجربه وارد شود. این آگاهی، از اعمال نفوذ پیش فرض‌ها یا سوگیری‌های محقق بر مطالعه، جلوگیری می‌کند. جامعه آماری در بخش کیفی، شامل صاحب‌نظران و خبرگانی بودند که در ارتباط با موضوع کارآفرینی دارای سابقه تدریس و یا دارای حداقل دو مقاله علمی معتبر یا کتاب تالیفی در این حوزه بودند و یا سابقه اجرایی در این حوزه داشته‌اند می‌شود، که به روش انتخاب نمونه هدفمند تعداد ۱۰ نفر مورد مصاحبه قرار گرفتند. جامعه آماری در بخش کمی شامل کلیه اعضای هیات علمی دانشگاه زنجان که در سال تحصیلی ۹۶-۹۷ تعداد ۳۹۸ نفر بودند، که مطابق جدول شماره (۱) با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تعداد ۲۲۸ نفر از آن‌ها به عنوان نمونه مورد

پژوهش قرار گرفتند. در بخش کیفی از مصاحبه نیمه ساختار یافته با صاحب‌نظران و در بخش کمی از پرسشنامه محقق ساخته به عنوان ابزار پژوهش استفاده شد. برای حصول اطمینان از روایی داده‌های پژوهش در بخش کیفی، از راهبردهای روش بازبینی توسط مشارکت کنندگان در پژوهش و بازبینی توسط همکاران استفاده شد. برای روایی ابزار اندازه‌گیری در بخش کمی، از روایی محتوایی و سازه استفاده شد و پایایی آن با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ و مقدار $0/925$ تایید شد. در راستای دسته‌بندی عوامل و شناسایی عوامل پنهان و سنجش بار عاملی هرکدام از عوامل از روش تحلیل عاملی اکتشافی در نرم افزار SPSS و برای تایید مدل بدست آمده از تحلیل عاملی تاییدی نوع اول و دوم در نرم افزار lisrel استفاده شده است. در این پژوهش پس از استخراج داده‌ها از پرسشنامه‌ها و ورود اطلاعات به نرم افزار SPSS عوامل پنهان استخراج گردیدند و با مقادیر قابل قبول KMO و sig تایید شدند. پس از استخراج عوامل پنهان (سازه‌های پنهان)، مدل‌های بدست آمده با استفاده از تحلیل عاملی مرتبه اول و دوم و با استفاده از نرم افزار لیزرل مورد سنجش قرار گرفتند.

جدول شماره (۱) تعداد حجم نمونه انتخاب شده به تفکیک دانشکده

دانشکده	علوم	علوم انسانی	کشاورزی	فنی و مهندسی	پژوهشکده	جمع
تعداد اعضای هیات علمی	۱۱۵	۸۱	۷۸	۱۲۱	۳	۳۹۸
حجم نمونه انتخاب شده	۶۵	۴۶	۴۵	۷۰	۲	۲۲۸

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

یافته‌های استنباطی:

تحلیل عاملی اکتشافی مربوط به پرسشنامه موانع کارآفرینی دانشجویان:

کفایت حجم نمونه و توانایی عامل بودن داده‌های پرسشنامه موانع

جهت تعیین کفایت حجم نمونه از آزمون‌های KMO^1 و آزمون بارتلت^۲ استفاده شده است.

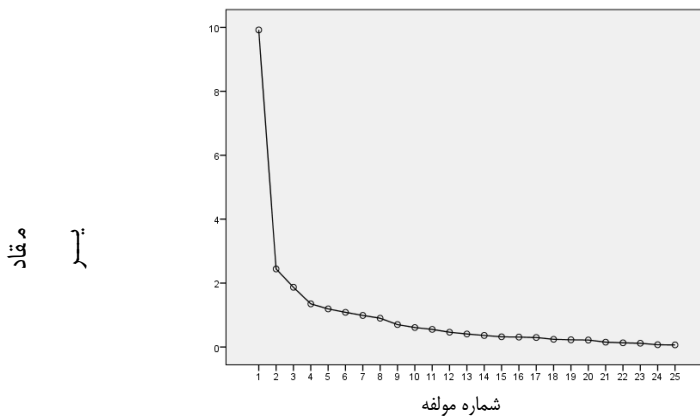
جدول شماره (۱): آزمون KMO جهت کفایت حجم نمونه و $Bartlett$ جهت توانایی عامل بودن داده‌ها

مقدار محاسبه شده میزان کفایت حجم نمونه Kaiser-Meyer-Olkin	$0/805$
مقدار کای دو آزمون بارتلت	$3609/092$
درجه آزادی	۳۰۰
سطح معنی داری	$0/000$

^۱ Kaiser-Mayer-Olkin

^۲ Bartlett's Test of Sphericity

مقدار KMO که معادل $0/805$ می‌باشد نشان از این دارد که همبستگی‌های موجود به طور کلی برای تحلیل عاملی بسیار مناسب اند. همچنین اگر مقدار sig یا سطح معنی داری در آزمون بارتلت کمتر از $0/05$ باشد توانایی عاملی بودن داده‌ها تایید می‌شود. نمودار سنگریزه زیر به صورت بصری تعداد عامل‌های استخراج شده را نشان می‌دهد. وجود شیب تند بین عامل‌ها می‌تواند مبنایی تکمیلی جهت گزینش عامل‌های نهایی باشد. نمودار سنگریزه زیر به صورت بصری تعداد عامل‌های استخراج شده را نشان می‌دهد. وجود شیب تند بین عامل‌ها می‌تواند مبنایی تکمیلی جهت گزینش عامل‌های نهایی باشد.

نمودار شماره (۱) - نمودار سنگریزه

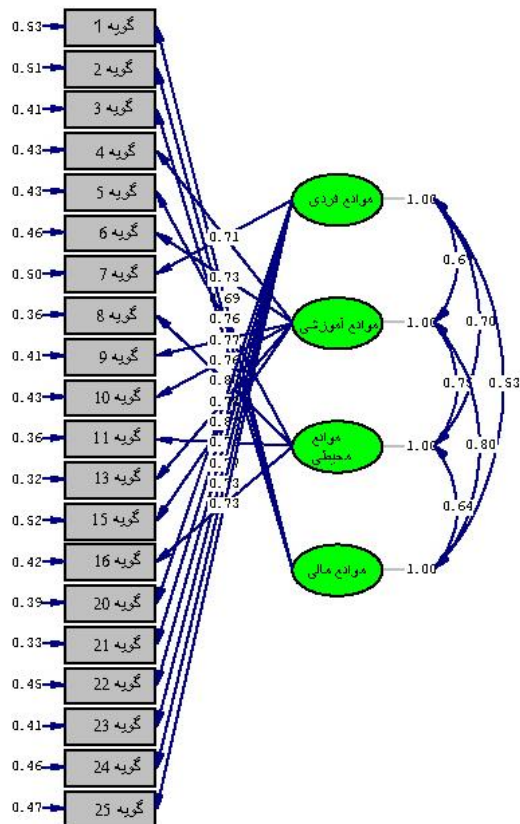
نام گذاری عامل‌ها:

جهت نام گذاری عامل‌ها، از محتوا و معنای متغیرها استفاده می‌کنیم. با توجه به محتوا و مفهوم متغیرهای قرار گرفته در عامل‌ها می‌توان نام‌های زیر را در نظر گرفت. مقادیر بارهای عاملی هر متغیر قابل قبول بوده و برای تمامی متغیرها بیش از $0/50$ می‌باشد.

جدول شماره (۲) - جدول نهایی عوامل و متغیرها با بارهای عاملی

شماره عامل	نام عامل	درصد واریانس تبیین شده توسط هر عامل	شناسه گویه	متغیرها	بار عاملی
۱	فردی	۱۷/۷۳۵	Q021	یک بعدی بودن افراد	۰/۸۰۷
			Q020	نداشتن اهداف واقع بینانه	۰/۷۶۲
			Q023	عدم وجود انگیزه	۰/۷۱۰
			Q007	عادت زدگی	۰/۶۸۹
			Q025	عدم اعتماد به نفس	۰/۶۵۷
			Q022	کمبود تجربه	۰/۶۵۱
			Q024	عدم پیش بینی موانع	۰/۶۲۵
۲	آموزشی (محیط آموزشی)	۱۶/۴۲۵	Q013	جدایی دانشگاه از صنعت	۰/۷۶۳
			Q01	عدم انتخاب رشته آگاهانه	۰/۷۳۲
			Q04	کمبود راهنمایی و مشاوره در دوران تحصیل	۰/۶۹۲
			Q015	عدم تسلط اساتید مختلف با مبحث کارآفرینی	۰/۶۴۲
			Q09	تئوری بودن دروس آموزشی و عدم کاربردی بودن	۰/۶۲۵
Q010	آشنا نبودن به علم بازاریابی	۰/۶۲۵			
۳	موانع محیطی (دولت قوانین)	۱۳/۱۶۶	Q011	نبود بازار مناسب و وضعیت اقتصادی جامعه	۰/۷۶۵
			Q016	بوروکراسی و مقررات دست و پاگیر اداری	۰/۷۲۸
			Q08	باز نبودن بازار و قوانین و مقررات	۰/۵۹۹
			Q05	ضعف سیاست‌ها و حمایت‌های دولتی	۰/۵۶۰
۴	مالی (اقتصادی)	۹/۷۵۴	Q02	مشکل تامین سرمایه	۰/۷۰۸
			Q01	ناتوانی در پذیرش ریسک مالی	۰/۷۰۸
			Q03	موانع تسهیلاتی	۰/۵۴۷
			Q014	عدم تسلط به مسائل مالی	۰/۴۶۸
۵	نگرش جامعه	۷/۷۷۲	Q018	عدم اعتماد به جوانان در جامعه	۰/۷۵۳
			Q017	نبود نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی مثبت به کارآفرینی در جامعه	۰/۶۷۶
۶	نبود مهارت‌های ارتباطی	۶/۵۸۸	Q019	موانع ارتباطی	۰/۶۶۸
			Q012	عدم احساس حمایت	۰/۵۸۹

تحلیل عاملی تاییدی:

Chi-Square=692.71, df=164, P-value=4.25, RMSEA=0.082

نمودار شماره (۲): مدل کلی موابع (عوامل بازدارنده)

با توجه به مقدار شاخص RMSEA که برابر $0/082$ و کمتر از $0/1$ می باشد و همچنین شاخص P-value که بیش از $0/05$ می باشد مدل فوق تایید می گردد. همچنین همبستگی گویه های سازه شماره ۲ نیز با مقدار $0/925$ ($> 0/70$) تایید می گردد. همچنین با توجه به حذف عوامل شماره ۵ و ۶ و همچنین گویه های مربوط به آن ها مدل فوق با ۲۰ گویه بدست آمد. آزمون همبستگی گویه های مربوط به عوامل (سازه ها):

جدول شماره (۳): آزمون همبستگی گویه ها

مقدار آلفا	تعداد گویه ها
۰/۹۲۵	۲۰

نتیجه‌گیری

در بحث موانع (عوامل بازدارنده و منفی) ابعاد و مقوله‌های بدست آمده به شرح ذیل می‌باشد:

۱. موانع فردی، ۲. موانع مربوط به سیستم آموزشی (دانشگاه)، ۳. موانع محیطی مانند دولت و قوانین ۴. موانع مالی.

موانع فردی (شخصیتی و دموگرافیک) به عنوان مهم‌ترین مانع با درصد واریانس تبیین شده ۱۷/۷۳۵ شناسایی گردید که شامل مولفه‌های ذیل به ترتیب اولویت می‌باشد:

۱. یک بعدی بودن افراد، ۲. نداشتن اهداف واقع بینانه، ۳. عدم وجود انگیزه، ۴. عادت زدگی، ۵. عدم اعتماد به نفس، ۶. کمبود تجربه، ۷. عدم پیش بینی موانع

پس از موانع فردی موانع آموزشی (مربوط به سیستم آموزشی و دانشگاه) با درصد واریانس تبیین شده ۱۶/۴۲۵ به عنوان دومین عامل خودنمایی می‌کند که شامل مولفه‌های ذیل به ترتیب اولویت است:

۱. جدایی دانشگاه از صنعت، ۲. عدم انتخاب رشته آگاهانه، ۳. کمبود راهنمایی و مشاوره در دوران تحصیل، ۴. عدم تسلط اساتید مختلف با مبحث کارآفرینی، ۵. تئوری بودن دروس آموزشی و عدم کاربردی بودن، ۶. آشنا نبودن به علم بازاریابی

موانع محیطی یا موانع مربوط به دولت و قوانین به عنوان سومین مانع مهم با درصد واریانس تبیین شده ۱۳/۱۶۶ و با مولفه‌های مرتب شده ذیل به عنوان سومین مانع مهم شناسایی گردید:

۱. نبود بازار مناسب و وضعیت اقتصادی جامعه، ۲. بوروکراسی و مقررات دست و پاگیر اداری، ۳. باز نبودن بازار و قوانین و مقررات، ۴. ضعف سیاست‌ها و حمایت‌های دولتی

و بالاخره موانع مالی و سرمایه‌ای با درصد واریانس تبیین شده ۹/۷۵۴ به عنوان چهارمین مانع با مولفه‌های ذیل مشخص گردید:

۱. مشکل تامین سرمایه، ۲. ناتوانی در پذیرش ریسک مالی، ۳. موانع تسهیلاتی، ۴. عدم تسلط به مسائل مالی

بدین ترتیب کلیه مولفه‌های شناسایی شده در بخش کیفی پژوهش به وسیله تحلیل عاملی اکتشافی در قالب ابعاد مختلف دسته بندی و اولویت بندی شدند و مشخص شد هر کدام از ابعاد با مولفه‌های خود چه میزان بر پرورش یافتن دانشجوی کارآفرین در دانشگاه تاثیر گذار است.

عوامل فردی به عنوان مهم‌ترین عامل بازدارنده در امر پرورش کارآفرین در دانشگاه به شمار می‌آید و سپس به ترتیب عوامل آموزشی و عوامل مربوط به محیط و ساختار آموزش، عوامل محیطی مانند

سیاست‌های دولتی و قوانین و در نهایت عوامل مالی و اقتصادی، به عنوان موانع اصلی کارآفرینی دانشجویان مشخص گردیدند.

عدم علاقه دانشجویان نسبت به شرکت در ریسک‌های جدید کارآفرینی با نتیجه تحقیقات محققینی چون یعقوبی (۲۰۱۰) و لکوکو (۲۰۱۲) همخوانی دارد.

افراد مورد نظرخواهی در این پژوهش عامل نبود دسترسی به زیرساخت‌های حمایتی (دولت و قوانین) را از جمله موانع مسیر کارآفرینی دانش‌آموختگان جوان دانشگاهی می‌شناسند. این یافته کمی دور از انتظار است و با یافته‌های چمبرز و لیک^۱ (۲۰۰۴)، شوف^۲ (۲۰۰۶)، بوسما و همکاران^۳ (۲۰۰۸) و میگوئن و همکاران^۴ (۲۰۰۸) همسویی نشان می‌دهد.

از منظر جامعه آماری این تحقیق نبود نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی مثبت به کارآفرینی یکی دیگر از موانع مسیر کارآفرینی است که با نتایج برخی از تحقیقات سادل و همکاران^۵ (۲۰۰۷)، شوف (۲۰۰۶)، پاندی^۶ (۲۰۰۶)، مارتینز و همکاران^۷ (۲۰۰۴) و اوتیو^۸ (۲۰۰۷) سازگاری دارد. در حقیقت تا زمانی که در جامعه ما کارآفرینی به یک ارزش اجتماعی و فرهنگی بارز تبدیل نشود، طبیعی است که مورد اقبال قشرهای اجتماعی به ویژه جوانان نخواهد بود. بررسی انجام شده نشان می‌دهد که هنوز وجود نداشتن نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی مثبت به کارآفرینی به عنوان مانع مهمی در مسیر کارآفرینی جوانان کشور مطرح است.

بر اساس یافته‌های تحقیق، باز نبودن بازار یکی دیگر از موانع مهم پیش روی کارآفرینان کشور شناخته شده است. با سهمی که اقتصاد دولتی در کلان اقتصاد ملی کشور دارد، این یافته بی‌راه نخواهد بود. این یافته در نتایج برخی از تحقیقات اوتیو (۲۰۰۷)، مارتینز و همکاران (۲۰۰۴) و فوگل و همکاران^۹ (۲۰۰۶) نیز تایید شده است.

قوانین و مقررات مرتبط با کسب‌وکار از قبیل ثبت شرکت، قوانین مالیاتی، اخذ مجوزهای سرمایه گذاری و بهره برداری، مقررات ثبت اختراع، قانون رقابت، قانون تجارت، قانون کار، قوانین بیمه و بازنشستگی، قوانین زیست محیطی، قوانین و مقررات بانکی، قوانین و مقررات ورشکستگی، دریافت

۱ Chambers & Lake

۲ Schoof

۳ Bosma et al.

۴ Mugiune et al.

۵ Suddle et al.

۶ Pandey

۷ Martins et al

۸ Autio

۹ Fogel et al.

جواز احداث و ساختمان، گواهی ترخیص گمرکی و غیره عملاً در مسیر کارآفرینی و تشکیل بنگاه می‌توانند موجب سهولت یا دشواری‌های اداری شوند. در تحقیق حاضر نیز قوانین و مقررات از دیدگاه پرسش شوندگان به‌عنوان یک مانع در مسیر گرایش به کارآفرینی تلقی شده است و این یافته با نتایج تعدادی از مطالعات سشوف (۲۰۰۶)، مارتینز و همکاران (۲۰۰۴)، تحقیقات موسسه فلش یورو بارومتر^۱ (۲۰۰۴) و کلایپر و همکاران^۲ (۲۰۰۶) همسویی دارد. همچنین نتایج حاصل، با نتایج تحقیقات صادقی (۱۳۹۰) که ارتباط میان پنج عامل کلیدی محیط‌های کارآفرینانه شامل سیاست‌ها و رویه‌های دولتی، شرایط اجتماعی - اقتصادی، مهارت‌های کارآفرینی و کسب‌وکار، مساعدت مالی و مساعدت غیر مالی و قصد کارآفرینی را در دانشگاه تهران بررسی نمود و بیان داشته میان تمامی عوامل محیطی کارآفرینی و قصد کارآفرینی روابط معنی داری وجود دارد، جمشیدی‌فر (۱۳۸۹) که دریافت وام و موانع اقتصادی را از عوامل موثر برای انگیزه کارآفرینی از سوی دانشجویان معرفی نمود، جوادیان و همکاران (۱۳۸۷) که بیان داشته‌اند ۵۵/۴۲ درصد دانشجویان، ناتوانی در پذیرش ریسک مالی را به عنوان اصلی‌ترین مانع کارآفرینی تلقی می‌کنند. مشکل تامین سرمایه و سیاست‌های دولت نیز به عنوان مهم‌ترین مشکلات فرارو در راه اندازی کسب‌وکار معرفی شدند، غلامی (۱۳۸۷) عوامل مهمی مانند میزان سرمایه گذاری زیربنایی دولت، توجه به کیفیت محصولات و خدمات، میزان تشویق جو و فضای عمومی حاکم بر جامعه به خلق و اجرای ایده‌های جدید، میزان رقابت در بازار، زیرساخت‌های کسب‌وکارارتباطات، حمل و نقل، خدمات بیمه، بانکی و از این قبیل و ... به‌عنوان موانع اصلی کارآفرینی در ورزش کشور شناسایی شدند، ریحانی (۱۳۸۶) بیان می‌دارد، عوامل اجتماعی دارای رابطه مثبت و معناداری با متغیر ضریب کارآفرینی می‌باشد، که عواملی چون وضعیت نامناسب مالی، فقدان مهارت‌های مدیریتی و بازاریابی، عدم دانش حقوقی، فنی، مالی و حسابداری، فقدان کمبود سرمایه شخصی، مشکل دریافت وام را به عنوان اصلی‌ترین موانع فراروی کارآفرینی برشمرد، سول (۲۰۰۲) تاثیر سیاست‌های مالیاتی را بر فرآیند کارآفرینی به شمشیر دو سر تشبیه کرده است که از یک سو با افزایش مالیات بر درآمد ناشی از استخدام و مالیات بر دارایی‌ها و از سوی دیگر با کاهش مالیات بر درآمد ناشی از فعالیت‌های کارآفرینی، می‌توانند افراد را به سمت فرآیند کارآفرینی و خود اشتغالی سوق دهند، کلایپر و همکاران (۲۰۰۳) بیان داشته‌اند قوانین و دستورالعمل‌های دولتی و اقتصادی، بر گرایش افراد به کارآفرینی و تداوم آن موثر است، لیپر و همکارانش (۲۰۰۲) بیان داشته‌اند به دست آوردن سرمایه

^۱ Flash Eurobarometer

^۲ Klapper et al.

مالی برای اکثر کارآفرینان در ابتدای شرع فعالیت خود، امری مشکل و به عنوان مانعی در فرآیند کارآفرینی محسوب می‌شود، ولغزن و یانگ (۲۰۰۵) ضمن تایید اثر چند جانبه دولت، سیاست و سیاستگذاران بر تاخیر یا تعدیل فرایند گسترش کارآفرینی، نقش سیاست را در رویارویی با کارآفرینی مهم ارزیابی کرده‌اند و از تصدی گری دولت مردان در اقتصاد به عنوان مانعی بزرگی برای رشد کسب‌وکارهای کارآفرینانه یاد می‌کنند. گومپارس و همکارانش (۲۰۰۵) نشان دادند که موسسات کارآفرین با سرمایه گذاری مخاطره پذیر، علاقه‌ای به استفاده از بروکراسی اداری دست و پا گیر ندارند، ادواردز و مایر (۲۰۰۵) بیان داشتند که فقدان حمایت، منابع و سرمایه موانعی برای خود اشتغالی و یادگیری کارآفرینانه می‌باشد، جاسبر و سورینسن (۲۰۰۴) بیان می‌دارند که بروکراسی اداری باعث توقف فعالیت‌های کارآفرینی می‌شود، لی پنگ و بارنی (۲۰۰۷) بیان می‌دارند در صورتیکه قوانین ورشکستگی به گونه‌ای باشد که هزینه‌های شکست فعالیت‌های کارآفرینی را کاهش دهد، میزان فعالیت‌های کارآفرینی در بین افراد بیشتر می‌شود، دارای هم خوانی می‌باشد. ضمناً نتایج این فرضیه با یافته‌های بیت زنیس و نیتو (۲۰۰۵) که بیان داشتند بین موانع کارآفرینی با بوروکراسی و فساد اداری رابطه معناداری مشاهده نشد، دارای هم خوانی نمی‌باشد. با توجه به نظر فارغ التحصیلان حمایت‌ها و پشتیبانی عوامل محیطی و دولت از فعالیت‌های کارآفرینانه عامل مهمی تلقی می‌گردد ولی اغلب به دلیل عدم ثبات قوانین، دانش محور نبودن قوانین، به روز نبودن قوانین، نامعلوم بودن سیاست و استراتژی اقتصادی کشور، عدم حمایت کافی از بخش خصوصی، فقدان قوانین حمایت‌گر به منظور حمایت‌های لازم از کارآفرینان، عدم انعطاف قوانین، منطقی نبودن و احساسی بودن قوانین، موانع موجود در قانون کار، قوانین پولی بانکی و قانون تامین اجتماعی، عدم ثبات و کوتاه بودن عمر بخشنامه‌ها و تضاد محتوایی آن‌ها با موانع و مشکلات مطرح شده انجام فعالیت‌های کارآفرینانه با مشکل مواجه می‌باشد. در نتیجه برای رفع مشکل نقایص موجود باید برچیده شود.

پیشنهادها:

معمولاً دانشجویان دارای سطح متوسطی از ویژگی‌های کارآفرینانه می‌باشند بخشی از این موضوع، متأثر از فرهنگ غالب کاریابی به جای کارآفرینی است. بنابراین توجه به فرهنگ سازی در زمینه تغییر رویکرد دانشجویان از کاریابی به کارآفرینی الزامی به نظر می‌رسد به گونه‌ای که با روشن شدن ذهن دانشجویان از وضعیت استخدام در بخش عمومی و پتانسیل محدود بخش خصوصی برای جذب دانش آموختگان دانشگاهی، توجه به اهمیت بحث کارآفرینی برای آن‌ها روشن گردد. ایجاد مراکز مشاوره و انجمن‌های علمی کارآفرینی جهت آشنایی با جزئیات و روند اجرایی ایجاد

کسب‌وکار خصوصا بصورت تخصصی.

بهسازی اعضای هیات علمی از منظر کارآفرینی و برگزاری دوره‌های تربیت مدرس کارآفرینی برای کلیه اعضای هیات علمی (در کلیه رشته‌ها) برای انگیزش دانشجویان و پرورش شخصیت کارآفرینی آن‌ها بسیار موثر خواهد بود.

در طراحی برنامه‌های آموزشی برای تقویت ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی برای کارآفرینان می‌توان از روابط موجود بین ویژگی‌های شخصیتی استفاده‌های زیادی برد. به عنوان مثال اگر اجرای برخی برنامه‌های آموزشی ممکن نباشد، می‌توان بصورت یک روش آموزشی و تربیتی جایگزین، ویژگی‌هایی را که با ویژگی مورد نظر دارای ارتباط می‌باشند را تقویت نمود و بدلیل ارتباطی که بین این دو ویژگی وجود دارد ویژگی مورد نظر نیز تقویت خواهد شد.

پایش دائمی برنامه‌های درسی رشته‌های مختلف از نظر شاخص‌های کارآفرینی و استفاده از روش‌های آموزشی تعاملی و مشارکتی در آموزش عالی.

برگزاری جشنواره‌های کارآفرینان برتر جهت شناسایی و تشویق کارآفرینان برتر دانشگاهی در جهت ایجاد الگوهای نقش به منظور الگوگیری جوانان کشور از این کارآفرینان برتر دانشگاهی دعوت به سخنرانی از کارآفرینان موفق دنیا و مدیران سایت‌های موفق و انتقال تجربیات و دانش آن‌ها به کارآفرینان جوان در ایران در جهت الگوگیری و تقویت ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینان در جوانان ایرانی و ارزش شدن کسب و کار.

برگزاری مسابقات طرح کسب‌وکار اینترنتی کارآفرینان اینترنتی برای تشویق و رقابت که باعث خواهد شد ویژگی‌های شخصیتی مورد نظر مریبان در کارآفرینان تقویت گردد.

با توجه به یافته‌های میزان درآمد، اکثر خانواده‌های دانش‌آموختگان از درآمد بالایی برخوردار نمی‌باشند لذا رایزنی‌های نظام آموزش عالی با بخش‌های اقتصادی دولت و بانک‌ها در جهت حمایت از کارآفرینان دانشگاهی و پرداخت تسهیلات، امکانات و وام‌های طویل‌مدت جهت دانش‌آموختگانی که دارای ایده‌هایی نو در حوزه کارآفرینی هستند بسیار اثرگذار می‌باشد.

منابع

الف- فارسی

- احمدپورداریانی، محمود (۱۳۹۳)، «کارآفرینی: تعاریف، نظریات، الگوها»، انتشارات ساکو، چاپ اول، ص ۲.
- امیری لرگانی، مهدخت (۱۳۹۵)، «بررسی موانع کارآفرینی دانشگاهی در دانشگاه گنبد». *پایان نامه کارشناسی ارشد*. دانشگاه گنبد کاووس دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- انصاری، محمدتقی، فکور، بهمن (۱۳۹۳)، «موانع محیطی گرایش دانشجویان و دانش آموختگان به کارآفرینی». *فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی*: ۲۰ (۲): ۱۴۱-۱۱۷.
- جمشیدی فر، مصطفی و خرمی، شهروز و راحلی، حسین (۱۳۸۹). «بررسی عوامل موثر بر روحیه کارآفرینی دانشجویان دانشکده کشاورزی تبریز». *فصلنامه پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی*. دوره ۳ شماره ۳. ۶۴-۵۳.
- جوادیان صراف، نصراله، شجیع، رضا، (۱۳۸۷). «بررسی نگرش دانشجویان تربیت بدنی به موانع کارآفرینی و مشکلات راه اندازی کسب‌وکار بعد از فراغت از تحصیل». «*پژوهش در علوم ورزشی* شماره ۲۲، ۳۱-۳.
- حسن زاده طالشی، محسن. (۱۳۹۲). «بررسی موانع و چالش‌های توسعه کارآفرینی دانشجویان در مرکز آموزش عالی علمی کاربردی جهاددانشگاهی بابل». *پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت دولتی*. دانشکده علوم انسانی، مدیریت. دانشگاه علوم تحقیقات آزاد اسلامی.
- حیدری پناه، زهرا و احمدی، الهام. (۱۳۹۱). «بررسی مشکلات بازار کار فارغ التحصیلان رشته *کتابداری و اطلاع‌رسانی و ارائه راهکارها*. در *کارآفرینی و بازار کار در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی*»، به کوشش محمد حسن زاده و غزاله عالی. تهران: نشر کتابدار، ۱۵۹-۱۴۷.
- دهقان، رضا، طالبی، کامبیز، عربیون، ابوالقاسم (۱۳۹۱)، توسعه کارآفرینی در نظام اداری (بررسی وضعیت در بخش دولتی)، کنفرانس ملی کارآفرینی و مدیریت کسب‌وکارهای دانش بنیان، بابلسر.
- ریحانی، روشنک. «بررسی عوامل موثر بر فرآیند کارآفرینی فارغ التحصیلان کشاورزی». *پایان نامه کارشناسی ارشد*. تهران: دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس؛ ۱۳۸۶.
- سید نورانی، سید محمد رضا؛ وفایی یگانه، رضا (۱۳۸۹)، «فرهنگ کارآفرینی». *مهندسی فرهنگی*. شماره ۴۶ و ۴۵. ص ۶۸-۷۵.
- شاه‌حسینی، علی، *کارآفرینی*، انتشارات آبیژ، تهران، ۱۳۸۸

- صادقی، مهدی؛ ملکی نیا، عماد. (۱۳۹۰). «ارزیابی دانشجویان از محیط‌های کارآفرینانه و تبیین رابطه آن با قصد کارآفرینی». *پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی*، ۵۹، ۸۹-۶۹.
- عباس‌زاده، حسن (۱۳۹۱). «طراحی الگوی عوامل موثر بر گرایش به کارآفرینی در نظام بانکی کشور». *پایان‌نامه دکتری*، دانشگاه پیام نور، دانشکده علوم انسانی و مدیریت، ۱۳۹۱.
- غلامی، منیره (۱۳۸۷)، «بررسی علل شکست کارآفرینان در ایران»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه صنعتی شریف.
- فتحی و اجارگاه، کورش، ملکی، حمید (۱۳۹۱)، «مفهوم پردازی نسبت میان دو نظام آموزش و پرورش و آموزش عالی در کشورهای منتخب جهان؛ رویکرد تطبیقی»، *دوفصلنامه علمی-پژوهشی مدیریت و برنامه ریزی در نظام‌های آموزشی*، شماره ۹ پاییز و زمستان ۱۳۹۱، ۳۳-۹.
- مالک‌پور، کامران و دل‌آور، علی (۱۳۹۵)، «نقش آموزش‌های دانشگاهی بر ایجاد روحیه کارآفرینی و راه کارهای ارتقای آن»، *پژوهش‌های تربیتی*. (۳۱)، ۳۲-۵۷.
- مزینی امیرحسین. «آسیب شناسی جذب فارغ التحصیلان دانشگاهی کشور به بازار کار» (با تاکید بر نقش پارک‌های علم و فناوری). *آموزش عالی ایران*. ۱۳۹۶؛ ۹ (۲): ۱۹-۵۰.
- مذبحی، سعید، شرفی، محمد و مینا مقدم (۱۳۹۱)، «برنامه درسی آموزش کارآفرینی: هدف، محتوا، روش تدریس و شیوه ارزشیابی». *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ۱، شماره ۳، ۱۳۰-۹۷.

ب- انگلیسی

- Alsos, G. A., Espen, J. I., & Softing, E. (۲۰۰۶, May). Youth enterprise experience and business start-up intentions Proceedings of the ۱۴th Nordic Conference on Small Business Research, Stockholm ۱۱-۱۳ May.
- Autio, E. (۲۰۰۷). *2007 Global report on high growth entrepreneurship. Babson College*, London Business School, and Global Entrepreneurship Research Consortium (GERA).
- Bosma, N., Jonse, K., Autio, E., & Levie, J. (۲۰۰۸). *GEM 2007 executive report*. Babson College, London Business School, and Global Entrepreneurship Research Consortium (GERA).
- Chambers, R., & Lake, A. (۲۰۰۴). In focus program on skills, knowledge and employability. *Skills Working Paper*, No. ۳, International Labor Office, Geneva.
- Chigunta, F., Schnurr, J., James-Wilson, D., & Torres, V. (۲۰۰۵). Being “real” about youth entrepreneurship in eastern and Southern Africa. *SEED Working Paper*, No. ۷۲, International Labor Office, Geneva
- Decter, M., Bennett, D. and Leseure, M., (۲۰۰۷). “University to business technology transfer_ UK and USA comparisons”; *Technovation*; Vol.۲۷; pp ۱۴۵-۵۵.

- Duruflé, Gilles and Hellmann, Thomas F. and Wilson, Karen E., From Start-Up to Scale-Up: Examining Public Policies for the Financing of High-Growth Ventures. *CEPR Discussion Paper* No. DP12004.
- Ebewo P. E., Shambare R. The reason business plans of start-up ventures are rejected by South African financiers. Evidence from SIFE-TUT Harmony Fashion Design Business Challenge. *Emerging Markets Conference of the International Management Research Academy (IMRA)*; 17-18 May 2012; London.
- European Commission (2008). *Survey of entrepreneurship in higher education in Europe*. Main Report, NIRAS Consultants, FORA, ECON Pöry
- Fallah Haghghi, N., Mahmoudi, M. & Bijani, M. Barriers to Entrepreneurship Development in Iran's Higher Education: A Qualitative Case Study, *Interchange* (2018) 49: 303. <https://doi.org/10.1007/s10780-018-9330-9>
- Flash Eurobarometer (2004). *Entrepreneurship*. Realized by EOS Gallup Europe upon request of the European Commission, No. 160, Brussels
- Fogel, K., Ashton, H., Randall, M., & Bernard, Y. (2006). Institutional obstacles to entrepreneurship. *In Oxford Handbook of Entrepreneurship*, Mark Casson, Bernard Yeung, Anuradha Basu, and Nigel Wadson, (eds.), Oxford University Press. Retrieved from
- Gaidzanwa. Gender and Canon Formation: Women and Men and Literary Art in Africa. Mans. 2003, *Council for the Development of Social Science Research in Africa*; Accra, Ghana.
- Klapper, L., Laeven, L., & Rajan, R. (2006). Entry regulation as a barrier to entrepreneurship. *Journal of Financial Economics*, 82, 591–629.
- Lekoko M. Students' perceptions regarding entrepreneurship education: a case of two universities in Botswana. *Master of Technology in Entrepreneurship*, Tshwane University of Technology. 2011.
- Levie, J., & Autio, E. (2008). A theoretical grounding and test of the EM model. *Small Business Economics*, 31 (3), 230-263
- Martins, S., Couchi, C., Parat, L., Federico, C., Roberto, D., & Maureen, S. (2004), Barriers to entrepreneurship and business creation. EEC/Act 04/02, *European Entrepreneurship Cooperation*. Retrieved from www.eec-observatory.org
- Massad V. J. , Tucker J. M. Using student managed businesses to integrate the business curriculum. *Journal of Instructional Pedagogies*. 2009; 1: 17-29.
- Eurobarometer (2004). *Entrepreneurship. Realized by EOS Gallup Europe upon request of the European Commission*, No. 160, Brussels.

- Pandey, A. (۲۰۰۶), *Building an Entrepreneurial Culture*. Retrieved from http://www.yesweb.org/thematicpublications_KenyaSummit۲۰۰۶/building_an_entrepreneurial_culture.pdf.
- Rasmussen, E.A., & Sorheim, R. (۲۰۰۶). Action-based entrepreneurship education. *Technovation*, ۲۶، ۱۸۰-۱۹۴.
- Republic of South Africa. *The National Development Plan. D.o. Communication*. Pretoria, Department of Communication. ۲۰۱۲. from <http://www.gov.za/>
- Robinson, P.B., Stimpson, D.V., Huefner, J.C. and Hunt, H.K. (۲۰۰۰), "An attitude approach to the prediction of entrepreneurship", *Entrepreneurship Theory and Practice*, Vol. ۱۰ No. ۴, pp. ۱۳-۳۲.
- Ruwitch, J. "HAQ interview: Singapore's Deputy Prime Minister Lee Hsien Loong", Harvard Asia Quarterly; ۲۸ May ۲۰۰۴, available at: www.fas.harvard.edu/asiactr/haq/۲۰۰۰۱/۰۰۰۱a۰۰۰.htm
- Sally Smith, Margaret Hamilton & Khristin Fabian (۲۰۱۹) Entrepreneurial drivers, barriers and enablers of computing students: gendered perspectives from an Australian and UK university, *Studies in Higher Education*, DOI: ۱۰.۱۰۸۰/۰۳۰۷۰۰۷۹,۲۰۱۹,۱۶۳۷۸۴.
- Schoof, U. (۲۰۰۶). Stimulating youth entrepreneurship: Barriers and incentives to enterprise start-ups by young people. *SEED Working Paper*, No. ۷۶, International Labor Office, Geneva, Switzerland.
- Souitaris, V., Zerbinati, S., & Al-Laham, A. (۲۰۰۷). Do entrepreneurship programs raise entrepreneurial intention of science and engineering students? The effect of learning, inspiration and resources. *Journal of Business Venturing*, ۲۲, ۵۶۶-۵۹۱
- Shambare R. Using projects in teaching Introductory Business Statistics: the case of TUT Business School. *African Journal of Business Management*. ۲۰۱۱; ۵(۱۱): ۴۱۷۶-۴۱۸۴.
- Streeter, D.H., Jaquette, J. P., & Hovis, K. (۲۰۰۲). University-wide entrepreneurship education: Alternative models and current trends, Working Paper, Department of Applied Economics and Management, Cornell University, Ithaca, New York ۱۴۸۵۲-۷۸۰۱ USA.
- Suddle, K., Beugelsdijk, S., & Wennekers, S.(۲۰۰۷). *Entrepreneurial culture and its effect on the rate of nascent entrepreneurship. Netherlands Ministry of Economic Affairs*. Retrieved from <http://www.Entrepreneurship-SME.Eu/PDF-ez/H۲۰۰۷۱۵.PD>
- Van der Walt R., van der Walt S. J. Entrepreneurial training for Human Resources Practitioners and potential services rendered to small enterprises. *Southern African Journal of Entrepreneurship and Small Business Management*. ۲۰۰۸; ۱:(۲۱-۳۴).